

RECENZJA KSIĄŻKI THOMASA C. SCHELLINGA

„STRATEGIA KONFLIKTU”

Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2013

Anna Baczko-Dombi
Uniwersytet Warszawski

„Strategia konfliktu” Thomasa C. Schellinga jest pierwszym polskim tłumaczeniem książki wydanej w roku 1960. Analizy w niej zawarte były podstawą do przyznania Autorowi w 2005 roku Nagrody Nobla. Praca ta jest uznawana za jedną ze 100 najbardziej wpływowych książek wydanych po II wojnie światowej, jest też najczęściej cytowaną publikacją w dorobku Schellinga. Pisano o niej wiele, szczególnie w kontekście wkładu Autora w teorię gier (np. Myerson 2009, Colman 2006, Crawford 1991, Zeckhauser 1989, Dixit 2006).

Mimo silnego oddźwięku w literaturze zagranicznej w Polsce wciąż mało pisze się o Schellingu, a polskiemu czytelnikowi zainteresowanemu pracami noblisty pozostawało dotychczas czytanie go w oryginale¹. Znacząco ograniczało to dostępność i popularność myśli Schellinga w naszym kraju. Jednocześnie entuzjastyczny odbiór, z jakimi spotykały się jego polskie wykłady (ostatni w Warszawie w Szkole Głównej Handlowej w 2012 roku), świadczą o tym, że jego myśl może trafić na bardzo podatny grunt wśród młodych osób zainteresowanych naukami społecznymi. Dlatego niezwykle cenna jest decyzja wydawnictwa Wolters Kluwer o wydaniu polskiego tłumaczenia książki w ramach serii „Nobliści”.

O wkładzie Thomasa C. Schellinga w rozwój teorii gier pisał na łamach „Decyzji” Jacek Haman (2013). Ubolewał nad nikłym wykorzystaniem teorii gier w socjologii, niewspółmiernym do nadziei, jakie pokładano w niej w początkowym okresie rozwoju. Na gruncie polskim jest to szczególnie wyraźnie widoczne. W recenzji chciałabym pokazać, że praca Schellinga może być bardzo ciekawa i przydatna dla polskich socjologów, w tym także tych niemających dotychczas bliższego kontaktu z teorią gier czy szerzej – z teorią racjonalnego wyboru, jak również tych z najmłodszych pokoleń. Chcę podkreślić aktualność myśli Schellinga – sędzę, że fakt napisania tej pracy 54 lata temu

¹ Wyjątkiem jest „Racjonalność i jej konsekwencje” – wykład Thomasa C. Schellinga z 2004 roku wygłoszony na Uniwersytecie Jagiellońskim (Schelling 2006).

w niczym nie ujmuje świeżości myśli Autora. Zanim jednak przejdę do omówienia powodów, dla których tak uważam, przedstawię, z konieczności pokrótce, jej treść.

Książka składa się z czterech części, poprzedzonych bardzo interesującym wstępem Leszka Balcerowicza, oraz przedmowy do wydania z roku 1980. Każdy z 10 rozdziałów można czytać jako osobny esej, układają się one jednak w zwartą historię opowiadającą o dwóch adwersarzach będących w konfliktowej sytuacji – z coraz głębszym wejściem w specyfikę tej sytuacji i możliwe scenariusze jej rozwoju połączonym z niezbędnym opisem teoretycznym. Historia konfliktu dąży w stronę rozwiązania – poprzez osiągnięcie porozumienia lub atak jednego z przeciwników.

Część pierwsza to przede wszystkim wprowadzenie w szeroko pojętą problematykę teorii strategii (Rozdział 1). Schelling, zwracając uwagę na niedobór odpowiednich teorii potrzebnych dla rozwijania tego pola badań, proponuje podejście nazwane przez niego „teorią współzależnych decyzji”. Autor przechodzi potem do kwestii samych negocjacji i składających się na nie ruchów – od narzucania sobie zobowiązań przez negocjujących po stosowanie gróźb i obietnic wraz z przykładem zastosowania tych pojęć w przykładowej grze (Rozdział 2). Następny rozdział (3) dotyczy kwestii komunikacji na poszczególnych etapach negocjacji – zarówno komunikacji jawnej, jak i „milczącej” w sytuacji wspólnych i sprzecznych interesów. Zostaje tu wprowadzone, kluczowe dla całej pracy, pojęcie punktu skupienia (ogniskowania), ang. *focal point* – wyobrażonego punktu pozwalającego na koordynację, zgranie oczekiwań graczy.

Część drugą zatytułowaną „Reorientacja w teorii gier” Schelling rozpoczyna od krytycznego przyjrzenia się teorii gier w jej stanie z lat 60. (Rozdział 4). Podstawowy zarzut to skupienie się większości badaczy na analizach wychodzących od gier o sumie zerowej (atrakcyjnych dla badaczy zainteresowanych przede wszystkim matematyczną stroną teorii gier), co znacząco ogranicza zastosowanie narzędzi teorii gier do analizy faktycznie zachodzących konfliktów. Schelling proponuje odejście od przeciwstawiania gier o sumie zerowej grom o sumie niezerowej poprzez traktowanie tych pierwszych jako przypadku skrajnego. Cały wywód zbudowany jest na stwierdzeniu, że rzeczywiste konflikty są zdecydowanie bliższe grom o sumie niezerowej ze względu na to, że interesy stron rzadko są całkowicie sprzeczne. Po takim wprowadzeniu Autor przedstawia w języku teorii gier m.in. egzekwowania zobowiązań, problemy i wagę komunikacji, groźby, obietnice i związane z nimi paradoksy (Rozdział 5). W kolejnym rozdziale, po krytyce skupiania się badaczy z nurtu teorii gier nad badaniami nad „matematyczną analizą funkcji wypłaty”, jeszcze bardziej zbliża się do empirii – proponuje i omawia wybór badań eksperymentalnych jako metody właściwej dla badania gier negocjacyjnych.

W części trzeciej („Strategia z elementem losowym”) do gier i rozważań na ich temat zostaje dołączony czynnik losowy – mamy do czynienia ze strategiami rando-

mizowanymi. Kolejno zostaną omówione konsekwencje włączenia do modelu ryzyka niepowodzenia czy przypadkowego spełnienia groźby (Rozdział 7). Następnie Autor poświęca więcej uwagi samej groźbie – w przypadku gdy jest ona skonstruowana w taki sposób, że część jej skutków zostaje pozostawiona losowi, co oznacza, że decyzja o realizacji nie jest jedynie w rękach grożącego (Rozdział 8).

W części czwartej („Niespodziewany atak i rozbrojenie”) przechodzi do konsekwencji lęku przed groźbą i modelowania procesu „automatycznie” nakręcającej się spirali lęku przed niespodziewanym atakiem drugiej strony konfliktu (Rozdział 9). W ostatnim rozdziale tej części przedstawione zostanie studium niespodziewanego ataku, jego źródeł i konsekwencji (Rozdział 10).

Książkę kończą trzy załączniki. W Załączniku A („Broń jądrowa i wojna ograniczona”) Autor przygląda się bliżej broni jądrowej w kontekście dawania przez nią innej niż przy uzbrojeniach tradycyjnych przewagi w relacjach z przeciwnikiem. Drugi załącznik (B) to dość ostra polemika z klasykami teorii gier skupiającymi się na grach z doskonale symetryczną strukturą ruchów – Schelling dowodzi, że traktowanie założenia symetrii jako fundamentalnego odbiera wiele z bogactwa i znaczeń, jakie mogą mieć ruchy graczy w grze. W Załączniku C Schelling prowadzi rozważanie nad reinterpretacją pojęcia rozwiązania dla gier bez otwartej komunikacji (grach „milczących”).

Przejdę teraz do powodów, dla których uważam, że pracę Schellinga warto polecić współczesnemu czytelnikowi.

„Strategia konfliktu” została przez Schellinga napisana w 1960 roku, zaś lata poprzedzające powstanie pracy to czasy zimnej wojny – wyścigu zbrojeń, prób jądrowych ZSRR i USA, kolejnych kryzysów politycznych. Schelling był zaangażowany w prace amerykańskiej administracji rządowej związane z kontrolą zbrojeń. W tej powszechnej atmosferze wzajemnego zastraszania i gróźb kwestia konfliktu USA-ZSRR prawdopodobnie zdominowała sposób, w jaki ludzie odczytywali pracę Schellinga. Jednak, szczególnie dziś, warto czytać „Strategię konfliktu” znacznie szerzej – jako wprowadzenie do strategicznego myślenia o konfliktach rozumianych w znacznie bardziej dowolny sposób, a przykłady wyścigu zbrojeń traktować na równi z innymi występującymi w tej pracy. Uważam wręcz, że dla pokolenia czytelników znających zimną wojnę jedynie z podręczników historii będzie to interpretacja naturalna.

Nie należy traktować książki wprost jako podręcznika do teorii gier, bo ta od roku 1960 rozwinęła się. Na co warto jednak zwrócić szczególną uwagę od strony pojęciowej? Sam Schelling we wstępie z 1980 roku pisał o tym, że część pracy się zdezaktualizowała. Jednak pojęcia podstawowe są wciąż aktualne. Poza nowatorskimi opisami typologii gier warte uwagi są pojęcia punktu skupienia i samych negocjacji. Praca jest też ciekawym dokumentem epoki – w latach 60. teoria gier była nauką młodą

(„zaledwie 15-letnią”). Schelling jest tylko 18 lat młodszy od Johna von Neumanna, a klasycy teorii gier jak R. Duncan Luce i Howard Raiffa byli jego rówieśnikami – i do ich bieżących prac odsyła czytelnika. Z dzisiejszej perspektywy bardzo ciekawie jest przyrzeć się, jakie pola w pracach z teorii gier są rozwijane, a jakie zostały porzucone.

Można za to myśleć o Strategii konfliktu jako o bogatym i słabo wyeksploatowanym źródle inspiracji dla praktycznego wykorzystania teorii gier, a szerzej – podejścia strategicznego, w socjologii. Jak pisze autor: „Korzyść z uprawiania pola „strategii” nie polega na tym, że ze wszystkich możliwych podejść jest ono ewidentnie najbliższe prawdy, lecz na tym, że założenie racjonalnego zachowania jest produktywne. Umożliwia ono spojrzenie na przedmiot w taki sposób, który szczególnie sprzyja rozwojowi teorii” (s. 4). W tym sensie „Strategia konfliktu” może być dobrą lekturą dla tych badaczy, którzy dotychczas sceptycznie podchodzili do teorii formalnych.

Gdy w ten sposób pomyślimy o omawianej pracy, to okaże się, że Schelling nie zdezaktualizował się w najmniejszym stopniu – wzywa do stosowania teorii gier i myślenia decyzyjnego do celów praktycznych, a tego podejścia wciąż jest w socjologii bardzo niewiele (por. Haman 2013). Podobnie aktualne są uwagi Schellinga dotyczące matematyzacji teorii gier (był jej oponentem, skupiał się nad zastosowaniem z konieczności prostych modeli do opisu zjawisk faktycznie występujących), czy to dotyczy jak w tej książce konfliktów i teorii gier, czy jak w późniejszych pracach – dyskretnych modeli dynamicznych i problemu segregacji przestrzennej (Schelling 1978).

Książka może być też bardzo interesująca dla osób szukających informacji o rozmaitych podejściach do problematyki konfliktów. Przy czym należy podkreślić raz jeszcze, że nie trzeba czytać „Strategii konfliktu” jako pracy o konflikcie między USA i ZSRR, ale znacznie ogólniej – o dowolnym rodzaju konfliktu, a wręcz o dowolnej sytuacji, w której dwóch aktorów musi współzależnie podjąć decyzję. Duży nacisk zastał położony na redefinicję pojęcia konfliktu. Dzięki odejściu od gier o sumie zerowej na rzecz gier o sumie niezerowej i poświęceniu przez Schellinga dużej dozy uwagi grom koordynacji traci on swój jedynie negatywny wymiar, zostaje w pewnym sensie „odczarowany”. Autor przedstawia konflikt jako zjawisko naturalne i powszechne, włącza do myślenia o konflikcie takie pojęcia jak współpraca czy nadzieje. Konflikt i negocjacje mające na celu jego rozwiązanie zostały przez Schellinga poddane analizie wieloaspektowej i szczegółowej. Stosuje i operacjonalizuje w kontekście badania konfliktu takie pojęcia jak normy, wartości, kontekst społeczny konfliktu. Pozwala to zrozumieć, dlaczego Nagroda Nobla została Schellingowi przyznana „za rozszerzenie naszego rozumienia konfliktu i współpracy poprzez analizę (w kategoriach) teorii gier” (Dokument elektroniczny, tryb dostępu: <http://nobelprize.org/economics/laureates/2005/index.html>).

Na szczególną uwagę zasługuje stosowany przez Schellinga język i sposób opisu konfliktów. Wyścig zbrojeń i wzajemne zagrożenie atomowe ze strony dwóch mo-

carstw stawia w opisach na równi z wydawałoby się prozaicznymi konfliktami, takimi jak kłótnie dzieci czy z dziećmi (często przytaczany przykład) albo kierowców. Świadczą one o tym, że według Autora wiele pozornie niepowiązanych, należących do innego „porządku” zjawisk rządzi się analogicznymi mechanizmami. W czasach gdy ta książka powstawała, takie „ściągnięcie” zimnej wojny z piedestału musiało być zabiegiem dość śmiałym i mogło budzić kontrowersje. Z kolei dziś ma to dodatkowy pozytywny efekt – również w warstwie przykładów „Strategia konfliktu” jest przystępna w odbiorze. Jednocześnie uwrażliwia czytelnika na poszukiwanie podobnych mechanizmów w różnych zjawiskach społecznych, możliwości wzajemnego czerpania od siebie socjologów zajmujących się pozornie różnymi tematami. Jest to znów kwestia bardzo ważna wobec znacznego rozdrobnienia socjologii – podejście Schellinga pokazuje, że badacz zajmujący się socjologią dzieciństwa może z powodzeniem korzystać z prac specjalistów od konfliktów międzynarodowych.

Język Schellinga, w porównaniu z innymi pracami z zakresu teorii gier, jest bardzo mało zmatematyzowany, w głównej części książki nie wykracza poza stosunkowo proste pojęcia, niewymagające skomplikowanego i zaawansowanego aparatu matematycznego. W tym kryje się też sukces „Strategii konfliktu” – nie odstrasza czytelników obawiających się nadmiaru skomplikowanych wzorów i macierzy. Jednocześnie nie oznacza to płytkiej czy niedokładnej analizy. Jak pisze Schelling „nie powinno się dopuścić, żeby matematyczna konstrukcja funkcji wypłaty zdominowała analizę” i „w nadmiernej abstrakcyjności kryje się niebezpieczeństwo: zmieniamy charakter gry, kiedy radykalnie zmieniamy ilość kontekstowych detali w niej zawartych lub kiedy eliminujemy takie, jak wzajemna niepewność graczy co do systemów wartości innych graczy. Często właśnie kontekstowy szczegół może prowadzić graczy do odkrycia trwałego lub przynajmniej niedestrukcyjnego wyniku (...) musimy stwierdzić, że rodzaje elementów, które determinują wynik, wysoce abstrakcyjna analiza może potraktować jako nieistotne detale” (s. 160). Schelling wzywa też do prowadzenia badań empirycznych nad grami (szczególnie o motywacjach mieszanych), twierdząc, że „zasady sprawdzające się w zwycięskiej grze, zasady strategiczne, twierdzenia teorii normatywnej nie mogą być wywiedzione czysto analitycznymi przesłankami z przesłanek apriorycznych” (s. 161).

Uważam, że „Strategia konfliktu” może być cenna i ciekawa dla socjologów i to zdecydowanie nie tylko tych zajmujących się teorią racjonalnego wyboru (dla nich to lektura obowiązkowa), ale też dla tych, którzy nie mieli dotychczas żadnego bliższego kontaktu z teorią gier, lub wręcz byli do niej sceptycznie nastawieni. Rekomenduję ją szczególnie jako lekturę dla studentów poznających teorie i podejścia socjologiczne, ale też dla badaczy – praktyków poszukujących inspiracji do badań.

Bibliografia

- Colman, A.M. 2006. *Thomas C. Schelling's Psychological Decision Theory: Introduction to a Special Issue*. „Journal of Economic Psychology” 27(5): 603-608.
- Crawford, V. 1991. *Thomas Schelling and the Analysis of Strategic Behavior*. W: *Strategy and Choice*, edited by Richard J. Zeckhauser, MIT Press.
- Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2005/index.html].
- Dixit, A. 2006. *Thomas Schelling's Contributions to Game Theory*. „The Scandinavian Journal of Economics” 108(2): 213-229.
- Haman, J. 2013. *Niespełniona obietnica*. „Decyzje” 19: 35-57.
- Myerson, R. B. 2009. *Learning from Schelling's Strategy of Conflict*. „Journal of Economic Literature” 47(4): 1109-1125.
- Schelling T.C. 2013. *Strategia konfliktu*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa.
- Schelling T.C. 1978. *Micromotives and Macrobbehavior*, Harvard University Press, Cambridge MA.
- Schelling T.C. 2006. *Racjonalność i jej alternatywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Zeckhauser R. 1989. *Distinguished Fellow: Reflections on Thomas Schelling*. „Journal of Economic Perspectives” 3: 153-164.